

DEMETER BÉLÁNAK, A KOLOZSVÁRI EMGE-KÖZPONT
KIKÜLDÖTTJÉNEK JELENTÉSE AZ 1944. DECEMBER 1.-1945.
JANUÁR 2. KÖZTI ÉSZAK-ERDÉLYI KÖRÚTJÁRÓL

Kolozsvár, 1945. január 9.

Megbízatus.

A háborús események és a közlekedési nehézségek miatt az EMGE-központ és a külső hálózat között – mint ismeretes – megszakadt az összeköttetés. Éppen ezért – a gazdakörök és a megyei kirendeltségek munkájának újrafelvétele és folytatása érdekében – megbízatást kaptam az EMGE-direktóriumtól, hogy látogassam meg Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód [vármegyék] és a Székelyföld útbaeső falvait és a megyei kirendeltségeket. Ennek rendjén pedig állapítsam meg a mezőgazdaság jelenlegi helyzetét, különös tekintettel a legsürgősebb tennivalókra. Kolozs megye főispánja⁶²⁵ viszont 1180/1944 sz. alatt helyzetjelentést kér Észak-Erdély közellátási viszonyairól.

Szamosújvár.

Kolozsvárról december 1-én indultam Erdély Imre EMGE-tisztviselővel, hogy Szamosújváron megállapítsuk az EMGE és az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek érdekkörébe tartozó Erdélyi Állatértékesítő Szövetkezet (EGÁSZ) szamosújvári konzervgyárának és sertéshízlaló telepének jelenlegi helyzetét is. Aznap a déli órákban érkezünk Erdély Imrével Szamosújvárra, aki onnan másnap vissza is tért Kolozsvárra és azóta az EGÁSZ-ra nézve már bizonyára meg is tette jelentéseit. Éppen ezért mindössze annak megállapítására szorítokozom, hogy a telep vezetősége példátlan könnyelműséggel járt el, amennyiben teljesen gazdátlanul hagyta ezt a fontos közgazdasági jelentőségű vagyontömeget, de magával vitte az üzem kb. 53.000 pengő készpénzét is. Ennek következtében a gyár felszerelésében, valamint a birtokában levő takarmányanyagban és egyéb ott elraktározott értékekben kárt szenvedett. A gyár azonban kisebb javításokkal, illetőleg a felszerelési tárgyak pótlásával üzembe állítható. Meg van a takarmányórló malma, kb. 10.000 drb. konzervdoboz, 2 jármű, szekere és a gőzkazánja. A telepen találtuk Dézsi Endre mézáróst, aki ott is lakik. Így csak ő tudna számot adni arról, hogy kik, mikor és mit hordtak el onnan, mert a helybeliek elbeszélése szerint éppen Dézsi Endre volt az, aki különböző dolgokat értékesített. Többi között az istállóraktár cserépfedélzetének egy részét is. Alapos vizsgálat hivatott megállapítani majd, hogy e kérdésben kit, milyen felelősség terhel.

Szamosújvár és környékének gazdasági helyzete.

Szamosújváron a kereskedelmi forgalom szinte teljes egészében leállott, a közlekedési nehézségek miatt. Mindössze bizonyos mennyiségű búzát szállítottak

innen a kolozsvári vasúti munkásság élelmezésére. A helybeli, tájékozott gazdasági szakemberek elmondása szerint a Szamosújvár környéki, – az átvonulási utaktól félreeső falvakban – még van sertés és a szarvasmarha-állományt sem érte nagyobb veszteség. Sőt, még kukoricában és árpában is található annyi, hogy Szamosújváron közepesértékes sertéshízlalás induljon meg.

Piaci árak december 1-én: élő sertés 8–10, sertéshús 10–12, zsírnak való 20 pengő volt. Marhahús 5 pengő, étolaj, azaz napraforgóolaj 18–20, szitált keményliszt 1–1,80, buza 80, kukorica 70, árpa 70, széna 25–40, szalma 10 pengő.

Az őszi vetéseket alig 40%-ban végezték el. Főleg ipari cikkekben textil és bőripari árukban mutatkozik hiány.

Egyik legnagyobb gond, hogy üzemanyag hiányában a csépléseket csak alig 50%-ban végezték el a gazdák, sőt ebben az időpontban még a határon is találtam búzát, amit viszont üzemanyag hiányában is védett helyre lehetett volna szállítani.

A visszavonuló német és magyar honvédség a mezőgazdaságban jelentős károkat okozott.

Dés.

Az EMGE-kirendeltség a régi helyiségében tovább működik. Helyén van Antal Dániel kirendeltségvezető, aki egyben a megye társfőispánja is, a tisztviselők közül Fábíán Róza és Bíró Péter somkeréki gazdaköri elnök, továbbá Fülöp János altiszt. Eltávozott Csákány Miklós h. kirendeltségvezető, (katona) Papp Gyuláné és Sárosy Katalin. A változás után ideiglenes alkalmazást nyert Szacsavay Domokos volt szentivánlaborfalvi gazdatiszt.

A kirendeltség a kolozsvári minta alapján a főispántól megkapta a mellékelt⁶²⁶ működési engedélyt. December 1-ig már mind a 64 gazdakörrel megtörtént a személyes érintkezés és pedig olyan formán, hogy a falvakból a gazdaköri vezetők és gazdaküldöttségek jártak az EMGE-be, akik megkapták a szükséges útmutatást a gazdakörök újjászervezésére, a termelés fokozására és mivel a kirendeltségvezető egyben társfőispán is, az indokolt panaszok esetében a szükséges hatósági támogatást is – az adott lehetőségek határain belül – megkaptuk.

A kirendeltség vagyoni állapotáról és háborús veszteségeiről a mellékelt leltár⁶²⁷ tanúskodik.

Szolnok-Doboka vármegye gazdasági helyzete.

A városban az üzletek feltörését és az áruraktárak kiürítését a visszavonuló német és magyar katonaság kezdte meg. Jelenleg minden fontosabb kereskedelmi árucikkben óriási hiány mutatkozik. Textilben, bőripariakban, vasneműekben, cukorban és gyarmatáruban. Eppen ezért ezekben a cikkekben elképesztő árak hullámanak. Textilárakról viszont azért nem szólhatunk, mert nincs.

625 Kolozs megye főispánja 1944. december 26. előtt id. Teofil Vescan volt. Utóda Vasile Pogăceanu lett.

626 A mellékletet a jelentés mellett nem találtuk.

627 A leltárt a jelentés mellett nem találtuk.

Piaci árak: tojás 1 pengő, egy kupa tej (1,5 liter) 4 pengő, kenyérliszt 1,50, a marhahús december 1-én 6 pengő volt; 1 kg. sertéshús 12–14, egy kg. zsírnak való 20, hizott liba 100, egy pár baromfi 30–40, étolaj 10–12, petróleum 30–50, egy skatulya gyufa 3 pengő, a bors dekája 7, só kilója 1 pengő. A hetipiacon bakkancsot is árulnak. Középmínőségű párja 550 pengő vagyis több mint 6 q búza, mert a búza ára 80 pengőbe van megállapítva. Szarvasmarha ára: II. oszt. vágómarha 1500, egy pár jármosökör 4000–5000 pengő. A felhajtás gyenge, hizott sertésben heti felhajtás 20–40 drb., vásárlások azonban főleg közvetlenül falvakban történnek. A főútvonaltól távolabb eső községekben az árak természetesen alacsonyabbak. A hetipiacokra felhozott úgynevezett falusi posztó, azaz condra (egy harisnyára való) anyag kb. 300 pengő.

A mezőgazdaság helyzete.

A cséplési helyzet ugyanaz, mint Szamosújvár vidékén. A német robbantások ellenére a petrolumfinomító és anyagraktár részben megmaradt, a munkásság saját erejéből üzembe helyezte. A raktáron levő mennyiség részben fedezte volna a cséplési üzemanyagot, de a napokban tűz pusztított a telepen és a hír szerint kb. 20.000 liter benzint, illetve petróleumot megsemmisített.

Őszi vetések kb. 25–30%[-ban teljesítették]. Az állatállomány háborús vesztesége kilóban kb. 85%, szarvasmarhában 30–40%, sertésben 70%, juhban 20–30%.

A megye ellátatlan búzában. A főispán az összes malmok vámját az ellátatlan vidékek élelmi biztosítására foglalta le. A szolnok-dobokai középbirtokokon és különböző Futura raktárakban jelentős mennyiségű gabona volt felraktározva, ezt a román sovíniszta elemek a legtöbb helyen széthordták. Hasonlóképpen a birtokok teljes felszerelését is. Ugyanilyen alapon súlyos kár ért sok törpebirtokos is. Meg kell jegyezni, hogy ezt nem az egész románság, hanem csak a sovíniszta része hajtotta végre, s hozzá majdnem mindenütt a módosabb gazdák. Most viszont a széthordott gabonát feketén értékesítik a Máramaros és Beszterce-Naszód megyei koldusszegény román parasztságnak, ijesztő áron. Pl. 1 liter véka búza 40–50 pengő, a kukorica ugyanannyi. A raktárfosztogatásokra legjellemzőbb a somkerekű eset, ahol a Futura-bizományosnak sikerült megmenteni a helyi Futura raktárak 270 q kenyérgabonáját. Ezt egy Mureșan Emil nevű kovácsmester, községi bíró széthordatta a jobb módú román gazdákkal, úgy, hogy mire a Vörös Hadsereg megyei parancsnoka utána nézett a kérdésnek, csak 43 q gabonát tudott a 270 q-ból átadni.

Az elhagyott birtokok nincsenek megfelelő kézben. Különböző helyeken más-más rendszer uralkodik. Egyes községekben a községi előljáróságok bérbeadták földműveseknek, akik azonban vagy egyáltalában nem vagy igen kis mértékben dolgozták meg az őszy folyamán. Más helyeken felosztották a földet, de nem szociális alapon, mert inkább a módosabb román gazdák vették igénybe. Magyar földművesek sem bérlet, sem más formában nem részesültek ezekből a javakból.

A Vörös Hadsereg parancsnoksága mindenütt a legmesszebbmenő védelmet nyújtotta a népnek a sovíniszta elemek ellen. Így szigorú parancsot adott ki

Szolnok-Dobokában is, hogy a kifosztott magyar földműveseknek adják vissza elszállított élő és holt leltáraikat. Sajnos azonban, hogy a megfelelő büntetőszervek hiányában ez csak itt-ott történt meg. A helyi hatóságok szigorú parancsot kaptak arra is, hogy a helyi őrségeket a lakosság közösen alkossa meg. A mezőgazdasági termelés és a két nép együttélésének biztosítása érdekében multhatatlan a rend teljes helyreállítása, azaz a magyar földművesektől elhordott javak hiánytalan visszaszolgáltatása.

Ebből a szempontból jelentős kezdeményezés történt Désen. Román–Magyar baráti kör alakult. Elnöke Mircea Gyula dr. [Iuliu Mircea?] főispán (azóta leváltották és az Ekésfront képviselőjét dr. Moldovan Romulust nevezték ki helyette). Alelnök Mánzat görögkatolikus főesperes és Kovács László dési református esperes. A kör az EMGE helyiségében talált hajlékot és hetenként kétszer hivatalos órát is tart. Kiáltványt szándékoznak intézni Szolnok-Doboka népéhez, amelyben a testvéri együttélés helyreállítását szorgalmazzák.

A cukorkérdés.

Szolnok-Dobokában bizonyos mennyiségű cukorrépa termett. Antal Dániel felvetette a gondolatot, hogy Szamosújváron cukorfeldét állítsanak fel. Ehhez azonban egy szűrőkészülék szükséges, amit eddig nem sikerült beszerezni.

A pénz kérdése.

A megye és a közigazgatás kiadásait a közadókból fedezik. Ebből folyósították a legszükségesebb kiadásokat és a tisztviselői fizetéseket, amelyeknek felemelése még nem történt meg. Eddig csak a városi lakosság fizette be az adóját. Rövidesen megkezdődik a falvak adóbehajtása is, ami viszont előreláthatólag nehezen fog menni, hacsak nem tud a megye vezetősége előre gondoskodni megfelelő büntető szankciókról.

Közellátási szempontból Szolnok-Doboka vármegye Kolozsvárnak sertést, élőállatot, sőt és étolajat tudna adni. Egyes községekből még búzát is lehetne szerezni. Mindenesetre a kenyérgabona-helyzetről tiszta képet csak akkor lehetne alkotni, ha a cséplés mindenütt befejeződne és megállapítást nyerne, hogy mennyi a tulajdonképpeni gabonakészlet. Ezalkalommal lehetne a megyei ellátatlanság kérdését is tisztázni.

A megyében csak pengő van forgalomban. Az átváltási kulcs 1:30. A pénz körül azonban rengeteg szélhámosság történik. Volt rá eset, hogy Dél-Erdélyből pénzügyi ügynökök jöttek át és félrevezették egyes falvak román népét, mondván, hogy a pengőnek nincsen semmi értéke, hamar adjanak túl rajta, mert ha nem, 1 pengő csak 1 lej fog érni. Ilyen szélhámos fogásokkal 5 lejjel vásároltak román parasztoktól pengőt.

A falvak közhangulata, nem kielégítő. Különösen addig, amíg a Bukarestből kinevezett hatóságok és csendőrség szerepeltek, s erős sovíniszta propagandát fejtettek ki. Ezzel pedig legális fedezetet nyújtottak a különböző kilengéseknek.

Megállapítható azonban, hogy az uszítás nem mindenütt sikerült és a román parasztság többsége politikai józanságról tett bizonyosságot. Különösen fontos szerepet játszott ezen a téren a román papság és a szegényebb népréteg. A román és a vegyeslakosságú falvakban azonban nem a demokratikus érzésű réteg érvényesül.

Désről való továbbutazásomat csak rendkívüli nehézségek után tudtam megoldani: 6.500 pengőért vettem lovat és szekeret. El is indultam Szacsavay Domokossal, az EMGE-kirendeltség tisztviselőjével, de a ló „fortélyossága” miatt vissza kellett fordulnom. Így csak december 13-án tudtam továbbjutni és pedig olyan formán, hogy Niff Sándor somkeréki malomtulajdonos, az EMGE régi lelkes híve önként felajánlotta egylovas szekerét a székelyföldi útra. A vásárolt lovat és szekeret károsodás nélkül sikerült visszaadnom előző tulajdonosának.

Szacsavay Domokossal, aki a cél szempontjából is kitűnő utitársnak bizonyult, Kozárvár, Baca, Csicsómihályfalva, Retteg, Felőr, Csicsókeresztúr, Várkudu, Somkerék, Sajóudvarhely, [Sajó]sárvár, Kerlés és Szászlekenca útvonalon értünk ki a szászrégeni főútra. Útközben a falvakban tett megállapítások mindenben azonosak a fentiekkel, annak kiegészítésével, hogy a községekben példátlan arányban folyik a gabonapálinka-főzés. Majdnem minden egyes ház főzött vagy főzetett 2–6 literes [üstben?] gabonából pálinkát. A falusi lakosság általában sokat iszik. Megtudtam, hogy ezt a helyi fogyasztások kívül üzleti okokból is művelik. T.i. egy liter pálinkának 80 pengő az ára és egy litervéka rozsból pl. 4 liter pálinkát állítanak elő. Így legalább 200 pengőt jelent 1 litervéka rozs megfőzve. A pálinkafőzésből közgazdasági hátrányok is származnak, amennyiben a szeszfőzés nem jelent közjövédelmet. A kenyérgabona, sőt még a tavaszra szükséges vetőmagvak egy része is ilyen úton vész el. Amikor ezekre a szempontokra hívtam fel a figyelmet, sok helyen azt a választ kaptam, hogy a termést úgyis elviszik, (rendkívül erős az ilyen irányú sovíniszta propaganda), így nem jövedelmezne a munka annyit, mintha most ilyen formán és úton értékesítenék a vetőmagot.

A szász kérdés.

Az észak-erdélyi szász kérdéssel legelőször Kerlésen, majd Szászszentjakabon, Szászlekencén és a Szászrégenig terjedő útvonalon találkoztam. Lényege: az egész szászág elmenekült.⁶²⁸ Itt-ott alig maradt egy-két idősebb ember vagy olyan férfi mint például Johann Rauch Kerlésen, aki szembeállott a nemzetiszocialistákkal. A szász gazdaságok élő és holt leltárát, bútorzatát és gabonakészletét a helybeli és környékbeli románság hordta szét. A cigányok viszont sokat raboltak. A földeket vagy szétosztották vagy bérbevették, de csak egészen jelentéktelen mennyiséget műveltek meg belőlük, sőt még a határon lévő termést sem hordták be, mert ezen a szászlakta vidéken igen nagy mennyiségben találtam a mezőn búzát, részben rothadt, részben kiszáradt állapotban, továbbá szedetlen kukoricát, kaszálatlan lóherét stb. Ugyanakkor a máramarosi szegény román parasztság

628 1945–46 folyamán az elmenekült (vagy erőszakkal távozásra birt) szászok mintegy 25–30%-a visszatért a szülőföldjére.

gyalog, átalvetőkben vagy gyenge állatokkal szekereken hordja 200 km-es távolságra a szászoktól széthordott és uzsoraáron megvásárolt kenyérgabonát vagy [esetleg] megengedik nekik, hogy felébe szedjék a kukoricát, a másik felét pedig a községi előljárásnak vagy azoknak az embereknek kell beszozáltassák, akik a szász földeket birtokba vagy bérbe vették. Az óriási értékeket képviselő, szászok által is elhagyott szőlőket csak leszüretelték, de nem gondozták és nem földelték el. A kedvezőtlen időjárás tehát súlyos károkat okozhat. A szőlő és borpincék felszerelését is teljesen széthordták, míg a gazdasági felszereléseket elrejtették.

Maros-Torda vármegye.

A beszterce–szászrégeni útvonalba eső községek mezőgazdaságában – különösen az állatállományban – nagy kárt tett a visszavonuló német és magyar hadsereg. Lóban, szarvasmarhában és sertésben sokat veszített az útvonalon lakó románság, de a Harina, Dipse, Galac[falva] stb. községekből eltávozott szászág vagyonából kárpótolta magát. Disznajóról és Koloznagyidáról a magyarságot is karhatalmilag távolították el a tábori csendőrök. Kevesen maradhettek vissza és kevesen tértek azóta haza. Ezalatt őket is veszteségek érték. A termelési viszonyok ismét rosszabbak, mint Szolnok-Dobokában.

Tekében Demeter Mihály gazdaköri alelnök és Borsos János, gazdaköri pénztárnok mondták, hogy Tekének 750 szász lakosa volt 4500 hold földdel, 1200 magyar 900 hold és 900 román 400 hold birtokkal.⁶²⁹ A szászokat néhány ember kivételével mind elvitték, a gazdaságaik sorsa azonos a kerlésivel vagy szászlekencaival. A magyar lakosságot tábori csendőrök kísérték ki a faluból, azaz kísérték el a Szilágysáig és csak kevesen tudtak otthon maradni. Távollétükben őket is teljesen kifosztották és visszatérve, bár tudják, kinél van a gazdasági felszerelésük, mégsem hajlandók az emberek visszavinni.

Termelési viszonyok: 1943 őszén Tekének kb. 1000 holdnyi búzavetése volt, míg 1944 őszén alig 15–20 hold.

Tekéből Szászrégen előtt letértünk a beresztelki útra, mert a Maros-híd [felrobbantása] miatt csak [ez az út] járható. Beresztelkén idősebb Hegyi Péter gazdaköri elnök elmenekült és így Brassai István községi bíróval és más gazdákkal beszélgettünk. A falu szintén hadszintér volt. Sovíniszta elemek itt is megkárosították a magyarságot, teljesen kifosztották a Hangya Szövetkezetet és megrongálták a Tejfeldolgozó Szövetkezet felszerelését is. A nyugalmat és a rendet nehezen tudják helyreállítani, aminek legfőbb akadálya a [román] községi jegyző, aki ma is a helyén van, bár ő is a kiutasított hatóságok közé tartozik. Marosvásárhelyről azonban szakszervezeti embert küldtek ki, aki három falu őrségének parancsnoka. Román nemzetiségű fiatalember, aki rendkívül erélyesen és tapintatosan végzi feladatát. Az állatállomány itt is, mint mindenütt lényegesen megapadt. Az őszi vetéseket csak 20–40%-ban végezték el. Több gazdának van vetés céljára alkalmas tavaszi búzája.

629 Az 1941-es népszámlálás idején Tekének 733 német, 1062 magyar és 946 román *anyanyelvű* lakosa volt.

Vajdaszentiványban, mely szintén hadszíntér volt, a falu gazdanépének 28 halottja volt. Állatállomány, vetések hasonlóak. Az elmenekült gazdaköri elnök helyett Nagy Sándor elnök van a helyén, aki egyébként már régebb óta vezeti a gazdakört.

Sárpatakon Soós Adolf református lelkész gazdaköri elnökkel és a többi gazdával [beszéltünk]. Sáromberkén Berekméri Hangya-elnöknél és Vajda Domokos gazdaköri elnöknél tettünk látogatást. Ezen az útvonalszakaszon, vagyis a Marosvásárhely–Szászrégen vonalról is tábori csendőrök hajtották el a falvak népét. Egy részük a közelebbi községekbe, mások pedig távolabbi helyekre menekültek. A visszatérők gazdaságaikat kifosztva találták.

A termelési viszonyok és az állatállomány gyengébb a beresztelkinél, vajdaszentiványinál. Ugyanez a helyzet Nagyernyén és Marosszentgyörgyön is.

Marosvásárhely.

Az EMGE-kirendeltség rendszeresen dolgozik. A kirendeltség vezetését, mint ismeretes Sipos Sándor vajai birtokos, jó szakember vette át, aki hozzáértéssel és komoly lendülettel dolgozik.

A változás idején a kirendeltség személyi létszáma 11 volt. Eltávozott Bethlen Gábor kirendeltségvezető, Csomoss Jenő, a helyettese, Szász Iona és Hemel Margit. Helyükön vannak: Derzsi Ibolya, özv. Fülöp Gyuláné, özv. Szébeni Mihályné, Lengyel Edit és Bányai Erzsébet. Ács Sámuel altiszt katoná, szolgálatát felesége látja el. Január elsején három hónapos felmondásra kerül: özv. Szébeni Mihályné, Lengyel Edit és Bányai Erzsébet. Hivatalba marad: Sipos Sándor, Derzsi Ibolya és özv. Fülöp Gyuláné.

Az előző kirendeltségvezető lótarási jogot érdemelt és ennek keretében Dávid Zoltánt, mint kocsist alkalmazta, aki a kirendeltség épületében lakást is élvezett. Dávid Zoltán nem az EMGE-vel állott jogviszonyban. A nyár folyamán felmondott, de közvetlenül kilépése előtt behívták katonának. Ló természetesen nincsen már, de azért Dávid Zoltán neje mind a mai napig kapta férje fizetését, s bár az EMGE nincs munkaviszonyban Dávid Zoltánnal, mert bevonulása előtt már kilépett a szolgálatból, Sipos Sándorral történt megbeszélésünk alapján azt határoztuk, hogy az EMGE január 1-i kezdettel, három hónapig még folyósítja Dávid Zoltán fizetését felesége kezeihez.

A kirendeltség eddig elvégzett munkáját, további vagyoni helyzetét, a mellékelt részletes kirendeltségi jelentések szemléltetik. Ismeretes ugyanis, hogy a román hatóságoknak Marosvásárhelyre történt bevonulása⁶³⁰ után, egymás után három román kamarai elnök is jelentkezett, az EMGE átvételére. Az egyiket a város akkori román polgármestere,⁶³¹ a másikat a román katonai parancsnok,⁶³² a harmadikat a román földművelésügyi miniszter⁶³³ nevezte ki. Önhatalmúlag és erőszakkal

630 1944. szeptember 28.

631 Ștefan Pantea

632 V. I. Kurocskin őrnagy

633 Dimitrie D. Negel

vették át az egész EMGE-t s még azt sem engedték meg, hogy az EMGE-dolgokat onnan elszállítsák. A tiltakozó Sipos Sándort azonban letartóztatással fenyegették meg. Mindennél közreműködött egy volt román kamarai [tisztviselő] és azután egyideig az EMGE kereteiben is szereplő Krecsák nevű vásárhelyi lakos. A hatóságok eltávozása után az EMGE tisztviselő-kara ismét hivatalba lépett, a három kamarai elnöknek viszont nem volt ideje arra, hogy a kirendeltség vagyoniában kárt tegyen. Egyébként a kirendeltség kisebb dolgoktól eltekintve nem szenvedett nagyobb veszteséget, mert a pénz, amit az eltávozott kirendeltségvezető bankba helyezett, teljes egészében meg volt, hasonlóképpen a vetőmagkészlet és a többi értékek is. Egyetlen nagyobb kárt annak az öt traktornak az elvesztése jelenti, amit még eddig meg nem állapított módon az EMGE keretéből valaki Szatmár felé irányított. A kirendeltség birtokában jelenleg egy traktor van, amit a gazdakörök cséplésre használnak.

Maros-Torda mezőgazdasági helyzete.

A háború következtében a mezőgazdaság igen súlyos károkat szenvedett. A megye területének nagy részén ugyanis huzamosabb ideig súlyos harcok voltak. Így jelentős gazdasági javak pusztultak el, különösen a Nyárad völgyében és a Marosvásárhely–szászrégeni vonalon. Továbbá házak, gazdasági épületek rongálódtak meg. A polgári lakosságból is többen elpusztultak, az állatállomány nagyobb veszteségeket szenvedett, mint a többi helyeken. A betakarított termésnek csak egy része van elcsépelve, az őszi munkálatokat itt is csak igen kis mértékben végezték el. A gazdák elbeszélése szerint a kár döntő részét a német hadsereg okozta, mely semmire sem volt tekintettel. Mialatt a harcoló orosz csapatok különös gonddal vigyáztak arra, hogy a falvakat, s a falvak népét semmivel se bántsák, azalatt azokat a németek teljes célpontnak használták fel. Az elmaradt mezőgazdasági munkálatoknak három oka van:

1.) A háborús események és a lényegesen csökkent emberi és állati munkaerő.

2.) Az egyes vidékek aláaknázása, különösen a Nyárad mentén, ahol több szerencsétlenség is történt és emiatt az emberek egyes területekre nem mertek ráhajtani.

3.) Tartózkodás a termelőmunkától. A különböző vidékeken ugyanis azt figyelhettem meg, hogy ellentétben a katonai és polgári hatóságok és politikai irányítószervek határozott álláspontjával, egy bizonyos szabatázs-propaganda folyik, mely mindenütt azzal ijesztgeti a termelő földművest, hogy úgymint elveszik a gabonát és az állatot és mindenkinek csak éppen annyit hagynak meg, amennyiből szűkösen, éppen hogy meg tudnak élni. Állatból viszont minden gazdának csak kettő maradhat meg, mert a többit úgymint elveszik, tekintet nélkül arra, hogy ki hány holdon gazdálkodik. Emiatt olyan közzelfogás kezd kialakulni, hogy nem érdemes dolgozni, legfeljebb csak annyit, amennyire szükségünk van. Minden egyes faluban, ahol csak megfordultam, igyekeztem ezt a felfogást megcáfolni, azaz az aggályokat szétoszlatni s figyelmeztetni a gazdákat, hogy nemcsak köz-, hanem saját jól felfogott érdekük a termelés. A közhangulatot a legjobban az jellemzi, hogy az

EMGE birtokában levő őszi vetőmagvakat – ellentétben más esztendőök vagy akár a múlt év nagy keresletével – alig vettek igénybe.

A piac kérdése.

Marosvásárhely az ellátott városok közé tartozik és a jelek szerint a megye biztosítja is a város ellátását. Kenyér, azaz kenyérliszt 2 pengős áron kapható. A vásárok csak most indulnak gyenge felhajtással; a vágó szarvasmarha élősúlya körülbelül 3 pengő, az élősértése 15–20, zsírnak való 25–30, tej 1, tojás 1–1,50,⁶³⁴ vaj 25 pengő. A Transsylvania vajgyár ismét dolgozik.

A Marosvásárhellyel [kapcsolatban] felmerült és megbeszéltek kérdések az alábbiakban foglalhatók össze:

1.) A megyében hozzávetőleg 1.000–1.200 vagon cukorrépa van, amit jórészt kiszedték a földből és hatósági intézkedésre elvermeltek. A cukorgyár a német rombolás áldozata és teljesen hasznavehetetlen. A kérdés megoldása az lenne, hogy alkalmas időjárás mellett – ha Madéfalvától Szászrégenig is elkészül a vasútvonal –, leszállítsák Botfaluba és ott dolgozzák fel [a cukorrépat]. Sok helyen azonban takarmányozásra használják fel. A cukorhiány miatt majdnem minden háznál főzik a cukorrépat.

2.) Az EMGE-kirendeltség úgy a megyei és városi hatóságokkal, mint a politikai szervezetekkel a legteljesebb együttműködésben dolgozik. Hasonlóképpen az Ekésfronttal is, amellyel egyetértésben hozzákezdtek a román falvakban is a gazdakörök megszervezéséhez. Azt tanácsoltam, hogy a román falvakban lévő gazdaszervezést egyelőre függőbe kell tartani, amíg ez a kérdés általában és elvben nem nyer tisztázást.

3.) A gazdakörök újjászervezése és a termelési propaganda érdekében az EMGE-kirendeltség megkezdi a falulátogatásokat, különös tekintettel a tavaszi munkálatokra és a tavaszi vetőmagbiztosítás megszervezésére. Ezzel kapcsolatosan felméri a tenyészállat-viszonyokat is.

4.) A megyei Közjóléti Szövetkezetnek 9 darab traktora maradt meg, de a hatóságok mégsem állították üzembe, hogy akár az őszi szántásnál, akár pedig a cséplésnél megfelelően kihasználják. Éppen ezért javasoltam, hogy az EMGE kérje ki a traktorokat és helyeztesse üzembe.

5.) Javasoltam, hogy addig is, míg Észak-Erdély mezőgazdasági termelését és mezőgazdasági érdekképviselőjét új, egységes alapokra lehet helyezni, román és magyar tagokból alapítsanak megyei gazdabizottságot, mely a termelés és a gazda-érdekképviselő szolgálatában állana.

6.) A hatóságok megkeresték az EMGE-t, hogy az elhagyott birtokokra jelöljön ki alkalmas gondnokokat, illetőleg szakembereket. A kirendeltség ezt úgy oldotta meg, hogy a községi elöljáróságokhoz fordult és a községi tanácsok hozták javaslatba a személyeket. A névsort az EMGE közölte a főszolgabírákkal, akik viszont ennek alapján nevezték ki a gondnokokat. A falvak népe ezekben a

⁶³⁴ Novemberben még 1.60–2 pengő volt. (*Szabad Szó*, 1944. november 10.)

kérdésekben nem egységes, mivel majdnem minden egyes községben több olyan gazda volt, aki a gondnokságra pályázott. Éppen ezért, abban állapodtunk meg, hogy a kirendeltség tudassa a falvakkal, hogy a kijelölést nem a kirendeltség végezte, az egész szerepe abban merült ki, hogy mint szaktestület kikérte a községi tanácsok véleményét. A tanácsokat viszont most demokratikus alapon választották meg. Korparich Ede, az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek elnöke viszont felvetette a bérlő szövetkezetek gondolatát, hogy ilyen úton biztosíttassék az elhagyott birtokok megművelése.

A pénz kérdése.

Maros-Tordát súlyosan érintette az a körülmény is, hogy a román hatóságok mindenütt lej-propagandát végeztek és megijesztették a lakosságot, hogy a pengő teljesen elértéktelenedik, s ezen az alapon volt idő, amikor az emberek menekültek a pengőtől. Éspedig 1:9 alapon! Ma már azonban a [Dél-Erdélyből] átjövő vásárlók is megadják a 30-at, sőt ennél többet is. De egy hónap alatt így is súlyos pénzügyi veszteség érte a megyét. A hatóságok szűkösen, a közadókból fedezik a kiadásait, mivel ez a pénz nem elegendő a kiadások fedezésére. Szükségpénzt akartak kibocsájtani százmillió pengő értékben, aminek a fedezetét Ősmaroszék erdőközirtokosságának a favagyona biztosította volna. A pénz beváltási időpontja 1947. január 1-re volt megállapítva. A vásárhelyi három magyar bank garantálta is a pénzt, de a Banca Românească és az Albina megtagadta, s attól való félelmükben, hogy erre nehogy rákényszerítsék, készpénzüket visszaküldték az anyaintézetekhez. A szükségpénz kibocsájtása, ami egyébként meg volt a helyi katonai parancsnok hozzájárulása, egyelőre azért maradt el, mert csak akkor lenne értelme, ha azt az összes többi észak-erdélyi vármegye is használná vagyis fizetési eszköznek elfogadná. A megye határain belül ugyanis legfeljebb csak adót lehetne fizetni vele. Ezzel kapcsolatosan a többi székely megyékben is ismertetem a vásárhelyi szükségpénz kibocsájtásának kérdését, de Udvarhelyen és Csíkbán nem talált a legnagyobb megértésre, Háromszékben viszont különleges állapotok vannak.

Az erdőszentgyörgyi földgáz ügye.

Ismeretes, hogy az erdőszentgyörgyi gázforrások nyomásban túlhaladják a medgyesit és a sármásit. Marosvásárhely gázenergiáját azóta, hogy a szentgyörgyi fúrások megtörténtek és a Sonametan földgáztársaság a bécsi döntés után az energia szolgáltatást beszüntette, Erdőszentgyörgy biztosította. A terv az volt, hogy az erdőszentgyörgyi vezeték kiépítik még 1944 folyamán Désig, illetőleg Nagy-bányáig, ahol ipari, azaz világító és fűtő célokra használják fel. Szó volt arról is, hogy amennyiben a cseh iparművek és a németországi gyárak a szükséges vezeték csöveit előállíthatják, 1945-ben már Kolozsvárra is bevezetik. Az erdőszentgyörgyi források magyar állami tulajdont képeztek, s az egész ipari beruházási munkálatokat is az állam végezte, a magántólke részbeni bevonásával. A háború követke-

tében azonban a munkaütem először lényegesen csökkent, majd teljesen leállott, olyannyira, hogy Erdősztgyörgy egyelőre csak Vásárhelynek szolgáltatott energiát. A történelmi változás után azonban ismét jelentkezett a Sonametan tökérdelkesség, kikapcsolta az erdősztgyörgyi vezetéket és bekapcsolta a magáét és az árakat 100%-kal fölemelte. Múlhatatlan tehát, hogy pártatlan szakbizottság vizsgálja fölül a kérdést, ugyanis Erdősztgyörgy a Székelyföldön tervbevett villamosítással együtt úgy a Székelyföld, valamint Észak-Erdély többi részeinek is iparosítási alapját képezhetné.⁶³⁵

A középfokú gazdasági tanintézet működik.

Marosvásárhelyről Ákosfalva és Székelyvaja irányában indultam Balavásárnak. A vidéken komoly harcok voltak és miképpen előbb is jeleztem, ezeken a területeken a német katonaság igen nagy károkat okozott. A balavásári hegyről leereszkedve azonban egész más gazdasági kép tárul az ember szeme elé. Végig a román határ mentén⁶³⁶ le egészen Székelyudvarhelyig, nem voltak harcok. Az átvonulás rövid idő alatt megtörtént, s itt az emberek el tudták végezni, úgy a terménybetakarítást, mint az őszi munkákat. A gazdasági javakat sem érte komoly veszteség, s ami kár történt, azt elsősorban a román gárdisták és a csendőrség okozta. Balavásáron több gazdával volt alkalmam beszélni, Kelemenelkén Kerekes Józseffel, Gyalakután Döngölő Jánossal, Erdősztgyörgyön Fülöp Ferenc református esperessel és több gazdával, Havadtón Lackfi Gézával és ugyancsak több gazdával. Erdősztgyörgy sajátos képe a nemzetiségi feszültségnek, bár itt a magyarság és a románság a változás előtt békés egyetértésben élt együtt. Azóta viszont, bújtotgatásra felborult a helyzet. A magyar többségű községben⁶³⁷ egy sovíniszta férfi, Bica Mihai a községi bíró. Azzal az íjesztgetéssel, hogy a pengő teljesen elértéktelenedik, sok embernek összegyűjtötte pengő-kézpénzét, hogy majd Romániában beváltja, ami mindeztideig nem történt meg és a pénzt sem adta vissza.

Udvarhely vármegye.

Bözödön Osváth Józseffel, Gagon Kесе Péterrel, Szentábrahámon Lőrinczi Dénessel, Csekefalván Fekete Andrással, Székelykeresztúron Nagy Lászlóval és Boros György gazdasági iskolai igazgatóval, Bögözön Fekete Kálmánnal, Rugonfalván Molnár Domokossal, Siménfalván Vári Lázárral, [Nagy]kadácson ifj. Nemes Lajossal, Székelyszentmihályon id. Pap Mózzsal, Nyikómalomfalván Bartha Péterrel, Szentléleken Geréb Péterrel, Felsőboldogfalván és Patakfalván útban talált gazdákkal, Homoródszentmártonban Csíki Ferencel, Recsenyédén

635 Az Erdősztgyörgy és Nyárádszereda környéki gázkutakat 1945 elején a „Szövetség” Szövetkezeti Központ tagszövetkezete, a „Petrometan” Erdélyi Földgáz Szövetkezet vette át. 1945–46 folyamán a megmaradt felszereléssel újabb fűrészeket végeztek, illetve megkezdték a gáz bevezetését a Nyárádszereda és Erdősztgyörgy környéki falvakba. 1947 nyarán, amikor az összes, addig önálló magyar szövetkezet be kellett olvadjon a román federálékba, a Sonametan átvette a Petrometan felszerelését, és a gázellátást a falvakban megszüntette.

636 A 2. bécsi döntés után meghúzott ún. belvederei határról van szó.

637 Az 1941-es népszámlálás idején a községnek 3195 magyar és 244 román anyanyelvű lakosa volt.

Dáné Lajossal, [Homoród]szentpálon id. Imre Pállal, Oklándon Benkó Péter községi bíróval, Vargason Máté Balázs Albert gazdaköri elnökkel és más földművesekkel, Felsőrákoson pedig Csíki Ferenc gazdaköri vezetővel és mindenfelé még több gazdálkodóval beszélgettem.

Székelykeresztúron meglátogattam az Unitárius Téli Gazdasági Iskolát, amely állatállományában és javaiban súlyos károkat szenvedett a dél-erdélyi román nacionalista elemek részéről. Boros György, az iskola igazgatója a helyén van és sikerült még egy okleveles gazdát szereznie, akivel együtt január 1-én megkezdik a tanítást. Az iskola prospektusát mellékelem.⁶³⁸

A Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezeti Központ érdekkörébe tartozó tejfeldolgozó üzem, illetőleg vajgyár Kun Ádám szövetségi felügyelő és a megyei hatóságok közreműködésével ismét üzemben van.

Az EMGE Udvarhely megyei helyzete.

A megyei kirendeltségnél Szakács Zoltán, Borbáth István, Kelemen Mihály és Duka András elmenekültek. Borbáth István és Sárdi Mihály (altiszt) mint katonák távoztak el. Helyén volt Molnár Margit és dr. Kolcsár Istvánné, továbbá Sárdi István altiszt neje, aki továbbra is betöltötte férje munkakörét. A kirendeltség helyzetéről a mellékelt jegyzőkönyv tanúskodik.⁶³⁹ A román hatóságok megérkezése után a Bukarestből kinevezett kamarai igazgató önhatalmulag átvette az EMGE-kirendeltséget, melynek vagyonában súlyos károk támadtak. Székelyudvarhelyre való érkezéseig a román hatóságok eltávózása után a kirendeltség helyiségei le voltak pecsételve, de a megyefőnökség közérdekből munkába akarta állítani. A főispán ki is adta a mellékelt működési engedélyt és a hatóságokkal történt közös megbeszélés alapján a kirendeltség vezetését Ferencz József szombatfalvi kisgazda, gazdaköri elnök vette át, míg beosztott tisztviselőkként Molnár Margit és dr. Kolcsár Istvánné működtek. A gazdakörök újjászervezésére Fekete Kálmán bögözi, keresztúri iskolát végzett kisgazda nyert ideiglenes alkalmazást, aki a kirendeltségvezetővel sorra járja a falvakat és a szervezéssel párhuzamosan részletes helyzetjelentéseket készítenek, amelyeket a hatóságok tudomására hoznak. Az alispán arra kért, hogy mielőbb küldjünk le Udvarhelyre legalább 2–3 mezőgazdasági szakembert, mert az egész megyében egyetlen okleveles gazda sincs. Az egyiket gazdasági felügyelőnek alkalmazná.

A kirendeltségnek nincs egy fillérje sem. Haladéktalanul le kell küldeni egy bizonyos mennyiségű összeget és meg kell állapítani a kirendeltségvezető és Fekete Kálmán gazdaköri vezető fizetését is. A kirendeltségnek megmaradt mind a három írógépe.

Udvarhely vármegye gazdasági helyzete.

Általában megállapítható, hogy Udvarhely vármegye az összes észak-erdélyi megyék közül a legkevesebbet szenvedett a háború által. Így gazdaságilag is jobban

638 A mellékletet a jelentés mellett nem találtuk.

639 A mellékletet a jelentés mellett nem találtuk.

áll, amihez hozzá kell adni még azt, hogy Szilágyi Ignác főispán, dr. Kovács Gábor alispán és Dobos Ferenc udvarhelyi polgármester személyében alkalmas vezetőkre is talált, akik reális érzékkel és jó szervezőképességgel oldják meg a legnehezebb kérdéseket is. Példaként hozom fel, hogy a megyében határőrséget szerveztek, mely egyfelől megakadályozza a dél-erdélyi sovén elemek további fosztogatásait, másfelől a gazdasági javak kivitelét. A megye egészséges árucsereforgalmat vezetett be, s így az eladásra kerülő javaiért Romániából megfelelő árut tud beszerezni. A megye értéke a só, fa és az állat.

A gabonaneműekben jó termés volt, így is azonban körülbelül 150 vagon kenyérgabonára lenne szükség, kukoricából is egy bizonyos mennyiségre. Burgonyából van feleslege. A gabonaneműek helyzete itt sem állapítható meg addig, amíg a cséplést teljes mértékben be nem fejezték. A helyszíni szemlék és a gazdákkal történt beszélgetések során az volt a megfigyelésem, hogy Udvarhelyben nem lesznek ellátási gondok.

Az állatállományra vonatkozóan csak a lóban és sertésben történt nagyobb háborús veszteség, míg a szarvasmarha-állomány majdnem teljes egészében megvan. A vásárok megindultak, igen szép és jó minőségű anyaggal és főleg igen nagy számban. A takarmányhiány azonban komoly gondokat okoz. Az állatárak alig változtak az előző hat hónapéhoz viszonyítva. I. osztályú fejőstehén 2000 pengő, jármások párja 3000–5000. Élősertés [kilója] 12–14 pengő, a zsírnak való 12, kenyérliszt 1,20, finomliszt 2,40, tej 1 pengő. Mezőgazdasági viszonylatban legégetőbb kérdés a tavaszi vetőmagvak biztosítása és a mezőgazdasági munkálatok megszervezése, továbbá a szükséges tenyészállatok biztosítása. A megyevezetőség erre nézve is megtett bizonyos intézkedéseket, szorosan együttműködve az EMGE-kirendeltséggel, illetőleg a gazdakörökkel.

A mezőgazdasági árak kérdése.

Udvarhely vármegye főispánja december hó 12-én ármegállapítást hajtott végre és azon a mellékelt árakat határozta meg. A rendelet be nem tartása a fennálló statáriális állapot szerint halállal is büntethető. Az ármegállapítás általában reális, ugyanis figyelembeveszi a fogyasztóközönség fizetőképességét, illetőleg jövedelmét, az előállítási költségeket és a keresletet, illetőleg kínálatot. Egyedül a mezőgazdasági árak irreálisak, mert a mezőgazdasági ár és a mezőgazda által igényelt ipari árak közötti különbség szinte csillagászati számokat jelent. A búza pl. 80 pengő, az árpa 70, a zab 80, a kukorica 70, a rozs 80, a napraforgó 140, az élősertés pedig 8 pengő. A férficipő viszont 400 pengő hivatalosan, – ez 5 q búzát jelent. Négy téli patkó 250 pengő vagyis 3 q búza. Négy kerékráf 800 pengő vagyis 10 q búza. A bőrpari árakat nem tartják be, s így egy pár férfibakkancs ára a valóságban 600–700 pengő, egy pár férficsizma 1500 pengő stb. Emiatt a falvakban igen nagy az elkeseredés. A bőrárak nem indokoltak, több mint 6–7 hónapja ugyanis nincs bőrbeszolgáltatás, az állatvágás pedig korlátlan. A nyersbőrt olcsó áron vásárolják meg a tímárok és a cipésziparosok és fantasztikus összegeket

keresnek meg rajta. A megyefőnökség ezen a helyzeten úgy akar segíteni, hogy most zárolta a nyersbőröket, összegyűjti és talp, illetőleg készárú ellenében akarja becserezni a kolozsvári Dermata gyárban.

Háromszék vármegye.

Székelyudvarhelyről a Homoród mentén jutottam el Háromszék vármegyébe, ahol Köpecen, Miklósváron, Középpajtán, Kőröspatakon, Szentivánlaborfalván, Mikóújfaluban, Oltszemen, Sepsibükkszádon jártunk.

Sepsiszentgyörgy.

A városban több háromszéki gazdával találkoztunk és tájékozódunk a megye gazdasági helyzetéről, majd hosszasan tárgyaltam Kerekes főispánnal és dr. Gyárfás Albert alispánnal.

Az EMGE helyzete.

A kirendeltség épülete egy román katonatiszt tulajdona volt, aki 1940-ben eltávozott. A kirendeltség szolgálatában viszont Séra István, Benedek Pál, Gyöngyösi Károly, Dimény Imre, Kabai Lajos, Kis Áron, Petke Róza, Tóth Miklós és Ábel Dénes állottak, míg a kézdivásárhelyi EMGE-osztályon Teleki Nagy Ferenc, Rottenbacherné sz. Oláh Izabella dolgoztak. A kirendeltség helyiségét teljesen üresen találtuk, egyetlen irat, egyetlen könyv és egyetlen vagyoneérték sincsen meg. A kirendeltségvezető anélkül távozott el, hogy bárkinek bármit is átadott volna. Szemtanúk bemondása szerint visszatért a ház volt tulajdonosa, aki az egész irodai anyagot és ami ott található volt, kidobta az udvarra és megsemmisítette. Más verziók szerint a zavaros átmeneti időben rengetegen fordultak meg a helyiségben és mindent széthordtak. Így azt sem lehet megállapítani, hogy milyen kárt szenvedett az EMGE. A tisztviselők közül senkit sem találtunk meg. Állítólag a munkaerők közül néhányan falvakon vannak. Lemhényben tartózkodna Tóth Miklós és Kézdivásárhelyen Teleki Nagy Ferenc. A kirendeltség vezetését Kovásznai János angyalos mintagazda vette át, akinek a kérésére a főispán ki is adta a mellékelt engedélyt.⁶⁴⁰ Kovásznai azonban csak ideiglenesen vállalta [a feladatot], tiszteletdíjának megállapítását a központra bízta. Állandó, de ugyancsak ideiglenes jellegű belső szaktisztviselőnek pedig Bernáld Győző angyalos gazdálkodót kértük fel, aki ezt a tisztséget csak addig tölti be, amíg megfelelő munkaerőt nem találunk. Erre az időpontra Bernáld Győző havi tiszteletdíját 800 pengőben állapítottam meg. Kovásznai felhatalmazást kapott arra, hogy egy új helyiséget béreljen (a megye fel is ajánlott egy helyiséget), továbbá, hogy amennyiben a női munkaerők közül senki sem kerülne elő, ideiglenesen alkalmazzon egy női munkaerőt és addig is, míg a központ pénzt tud lejtuttatni, előlegezze a szükséges kiadásokat.

640 A mellékletet a jelentés mellett nem találtuk.

Háromszék gazdasági helyzete.

A cséplési munkálatok nincsenek befejezve. Az őszi vetések az előző évi kb. 40%-át teszik ki. A megyének jelentős burgonyakészlete és kb. 2000 vagon cukorrépa van.

A lóállományt 95, a szarvasmarhaállományt kb. 35, a sertésállományt 75 %-os háborús veszteség érte.

A hatóságok közlése szerint nincs felesleges gabona, sertés és piacképes állat. Emiatt a megye egyes részein, mint például Sepsibükkszádon is az ellátatlanok nem tudnak kenyérliszthoz jutni. Csík vármegye kérésére, hogy bizonyos mennyiségű lisztet bocsájtssanak rendelkezésére, negatív választ adtak. Ugyanakkor teljes erővel folyik a lisztnak, kenyérgabonának, a még itthon meglévő hizottsertésnek és vágottmarhának Brassóba történő átszállítása. Háromszék ugyanis az egyetlen vármegyéje Észak-Erdélynek, ahol a román törvények vannak érvényben és ahol ma végrehajtják Bukarest egyes intézkedéseit. A főispán és az alispán azt állítják, hogy Háromszék vármegye román terület.

Felvettem azt a gondolatot, hogy Háromszék vármegye kössön megállapodást a botfalusi cukorgyárral, hogy az ott lévő 200 vagon cukorrépat cukor ellenében adja át Botfalunak, mivel 1 vagon cukorrépából 16 q cukrot állítanak elő, s így a 200 vagonból 3200 q tiszta cukrot állítanak elő, kössenek olyan megállapodást, hogy minden egyes vagonért a gyár 8 q cukrot adjon. Ilyenformán 1600 q vagyis 16 vagon cukrot lehetne szerezni, amely jelentős mértékben enyhítené az észak-erdélyi cukorínséget. Erre azt a választ kaptam, hogy ők már tárgyaltak a bukaresti cukorközponttal, kapnak is néhány vagon cukrot, amiből 2 vagonnal majd átadnak Csík vármegyének. A kérdésnek azonban nem ez a megoldása, mert így legfeljebb az történik, hogy olcsón odaadják a répat és Észak-Erdély lakossága fekete úton majd 100 pengős áron fogja visszavásárolni.

Háromszéknek jelentős mennyiségű eladó burgonyája van.

A lakosság a fegyverszüneti megállapodás értelmében beszolgáltatta a visszavonuló német hadseregtől vásárolt 1000 drb. szarvasmarhát és 1000 drb. ukrán lovat, ezenkívül még 4000 drb. szarvasmarhát. Fegyelmezetten és zokszó nélkül tette meg, mert tudatában van annak, hogy a háború során más országból elhozott javakat vissza kell szolgáltatni.

Az egészséges beszolgáltatási rendszer ugyanis azt követelné meg, hogy az állatbeszolgáltatás a vagyoni helyzet arányában történjék vagyis megállapítják, hány drb. szarvasmarhára van szükség, ennek az értékét elosztják birtoknagyságok szerint vagyis kivetik kat. holdakra. Most már a falu a vagyoni helyzet alapján összeadja az állatok pénztértékét és abból az emberek megvásárolják az állatokat. A dolog azonban nem így történt. Ha pl. a 25 holdas gazdának két marhája volt és az öt holdasnak is kettő, akkor az ötholdas is annyit kellett beadjon vagyis 1-1-et. Tekintettel az állatbeszolgáltatás további folyamatára, minden megyében ezt a rendszert kellene bevezetni, ilyen irányú előterjesztést kellene tenni az észak-erdélyi katonai parancsnoknak is. Megállapítást nyert ugyanis, hogy a beszolgáltatások

során a jelenlevő orosz tisztek hazaküldték a szegény embereket és nem fogadták el állataikat.

Háromszék pénzügyi helyzete.

Pénzügyi vonatkozásban itt vannak a legrendezettebb viszonyok. A pengő-lej viszonya 1:50, sőt Brassó újabban még ennél magasabb összeget is fizet a pengőért. A közköltségek fedezését úgy oldották meg, hogy a megyei szeszgyárakat üzembehelyezték, letiltották a magánfőzdeket és a kisüstön történő főzéseket. Egy liter pálinka hivatalos előállításához 8 pengőbe kerül és 50 pengőért árusítják. Ilyenformán a megye literenként 40 pengőt keres. Ezenkívül bevezettek egy külön 6%-os forgalmi adót, amit külön minden árucikkhez hozzá számítanak. Ebből is jelentős összegek folynak be. Mindezekhez hozzáadva közadókkal meg tudják oldani átmenetileg a közkiadásokat.

A város kereskedelmi élete rendkívül élénk. Hozzáértő polgármestere van Kisgyörgy Tamás személyében.

Más közlekedési lehetőségek hiányában gravitációs pontja Brassó, sajnos azonban az oda kiszállított gazdasági javakért nem adnak reális értékeket, t. i. csakis egészen gyenge minőségű iparcikkeket hoznak be helyette.

Háromszékből a főútvonalon mentem le Csíkba. Útközben megálltam a falvakban és mindenütt beszélgettem a gazdákkal. Sepsibükkszádon különleges viszonyokat találtam. A falu sokat szenvedett a harcok során, jelenleg is kb. 200 hadköteles férfi van távol. Az ellátatlanoknak Karácsonyra nem volt lisztjük. A román hatóságok szereplése idején a csendőrség összefogta azt a 45 magyar férfit, aki megszökött a harctérről és nem akart az oroszok ellen harcolni. Valamennyiüket elvitték és azóta nyomuk veszett. A falu román görögkeleti lelkésze,⁶⁴¹ aki most tért vissza helyére, összegyűjtötte a község egész székely népét és közölte velük, hogy amennyiben nem térnek át valamennyien a görögkeleti vallásra, úgy a faluban nem lesz többé helyük és módjában van gondoskodni megfelelő szankciókról. Nucuj, községi bíró teljesen szabadon terrorizálja a magyarságot. Az állatbeszolgáltatás rendjén 160 szarvasmarhát róttak ki a községre, de az emberek csak 80-at hajtottak fel. Majd később lassan jött még egy-egy ember és hozta a marháját. Több ember sírva fakadt, amikor az állatot átvették. Az ilyen esetekben az orosz tisztek parancsára a román bizottság, aki mindenütt lejben fizette az állatot, visszaadta a marhát, majd az egyik brassói átvevő kereskedő félrehívta a községi bírót és közölte, hogy amennyiben egy óra alatt 25 tyúkot, 500 tojást és bizonyos mennyiségű vaját összegyűjtöttek, úgy a többi 80 állat beszolgáltatásától eltekint a bizottság. Ez meg is történt és így a többi állatot nem kellett beszolgáltatni. Ebből a földművesek arra következtetnek, hogy valami nincs rendjén, mert, ha a beszolgáltatási parancsot állatlétszámmra pontosan megállapítva az illetékes orosz katonai hatóság adja ki, akkor teljesen ki van zárva hasonló eljárás.

641 Virgil Iancu

Csik vármegye.

Háromszékből Csíkba Csíkcátószegen, Csíkszentimrén, Csíkszentkirályon és Csíkzsögödnön át jutottam el Csíkszeredába. Tusnádon Éltes Pállal és id, Kórodi Kálmánnal, Csátószegen Kórodi Jánossal, Csíkszentsimonban Virágh Ágostonnal, Csíkszentimrén Vigh Györgyel és több földművessel beszélgettem. Zsögödnön nem találtam otthon Sallon József gazdaköri elnököt, Szentkirályon pedig Benedek Ferenc gazdaköri vezetőt, itt is azonban több földművessel beszélgettem. Ezeken a helyeken a tábori csendőrség mind elhajtotta a népeket, akiknek egy része elmenekült, egy része pedig az erdőbe húzódott. Ezalatt a német katonaság kifosztotta és kirabolta őket. Kenyér gabonában, takarmányban általában hiány mutatkozik. Jellemző a német hadsereg pusztítására, hogy Csíkszentsimonban közel 70 vagon liszt és egyéb élelmiszer volt felraktározva az iskolaépületben. A falu lakossága a szó szoros értelmében könyörgött, hogy hagyják meg számára az ételt és bár a legteljesebb éhínség fenyegeti őket, legalább az iskola épületet ne rongálják meg. De ezt sem teljesítették, s a lisztkészletet az iskola épülettel együtt felgyújtották.

Csíkszentsimonban a Szövetség Gazdaság- és Hitelszövetkezetek Központjának korszerű keményítőgyára van, amelynek nem történt nagyobb kára. A vezetőség szállította el a szíjakat és bizonyos gépalkatrészeket, de a gyár kisebb befektetéssel üzembe helyezhető és feldolgozhatja azt a burgonyakészletet amit nem tudnak az emberek értékesíteni.

Csíkszereda.

A legszomorúbb állapotokat Csíkszeredán találtam. A főispán Rancz Károly nyug. bírósági tisztviselő, aki egyben a bíróság vezetője is. Csik megye 140.000 lakosából jelenleg csak 60.000 található a lakóhelyén. Itt nem elmenekülésről (kivételek Csíkszereda), hanem karhatalmi elszállításról volt szó. Az embereket erőszakkal hajtották ki, azután kirabolták, elhajtották állataikat, elpusztították gazdasági javaikat. Éppen ezért a Gyergyó-medencében éhínség van. Gabonát nem tudnak sehonnán se beszerezni, s így főleg krumplinnal élnek. A főispán megállapodott bizonyos famennyiség eladásában egy bukaresti céggel és a fa ellenében gabonát hoznak majd, de a szállítási viszonyok miatt a gabonát még mindig nem tudták felhozni. Cáfolni igyekezik ezt az állítást az a tény, hogy a vasút közlekedik Madéfalvaig. A megyének a legsürgősebben legalább 200 vagon búzára és 100 vagon kukoricára lenne szüksége. A közhangulat rossz, Csik vármegye ugyanis főleg az állattenyésztésből, erdőből és a fuvarozásból él, de a loállomány teljesen a háborús veszteség listájára került, a szarvasmarha állománynak pedig közel 60%-a. A sertésállomány is majdnem teljesen elpusztult, mivel az elmenekültek gazdasága teljesen megsemmisült. Ebben a helyzetben erdő- és földosztást propagálnak. A legnagyobb baj az, hogy Csíknak egyáltalán nincsenek vezetői, nincs gazdasági szakember, nincs orvos, nincs senki, s így a megfelelő emberek hiányában természetesen nem bontakozhat ki az élet. Piaci és kereskedelmi élet nincs.

Hosszú utak árán tudnak egyes ipari cikkeket beszerezni, elképesztő áron. A tavaszi vetésekhez nincs vetőmag.

Hosszasan tárgyaltam Bálint Mihály polgármesterrel is és több csíkszeredai gazdával. A város lakossága Csíkzsögöddel együtt 2100. A város teljesen üres és kihalt.⁶⁴² A polgármester azonban jó gazdasági érzékkel igyekszik segíteni a bajokon.

Az EMGE helyzete.

Az EMGE-kirendeltség Bitay Endre, Antal Magdolna, Gyergyói Péter, Virágh László és Nagy Gyula tisztviselőkből és alkalmazottakból állott. Az egész kirendeltség tisztviselő kara az altiszt kivételével elmenekült, Nagy Gyula altiszt viszont falura költözött. A kirendeltség irodáját szétdúlva, néhány irattal és könyvvel nyitva találtam. A helyi gazdákkal, a főispánnal és a polgármesterrel történt megbeszélésem alapján a kirendeltség vezetésével ideiglenesen Székedi Ferenc Vár út 68 sz. alatti kisgazdát bíztam meg, aki egyszemélyben városgazda és a Magyar Népi Szövetség mezőgazda osztályának a vezetője. Jó gazda és igen értelmes ember, aki azt hiszem megfelel erre a tisztségre. Ilyen irányban ideiglenesen írásban megbízólevelet adtam neki és abban állapodtam meg [vele], hogy egyelőre csak január hó folyamára, havi 800 pengő tiszteletdíjat kap; felhatalmazást kapott egy női munkaerő ideiglenes beállítására, a leltározás végrehajtására, egy új helyiség kibérelésére is. A felmerülő kiadásokat, addig míg pénzt küldhetünk le, saját maga előlegezi. Felveszi az érintkezést a gazdakörökkel és megkezdi a gazdakörök újjászervezését, tapasztalatairól beszámol a helyi hatóságoknak.

Csíkszeredából a Hargitán át Szentegyházfalun, Kápolnásfalun, Bethlenfalván [keresztül] értem vissza Udvarhelyre, illetve onnan Marosvásárhelyre a Szászrégen–Szeretfalva–Sajómagyaros–Somkerék-útvonalon vissza Désig, illetőleg Kolozsvárig. Mindenütt megállottam és tájékoztam a gazdasági helyzetről és főleg arról, hogy az EMGE körlevelének milyen hatása volt.

Összegző megállapítások

EMGE viszonylatban.

A falvak népe soha nem tapasztalt szeretettel és ragaszkodással fogadott. Nem egy helyen a földművesek a szó szoros értelmében sírva fakadtak, megöleltek és megcsókoltak és annyira megörvendtek annak, hogy az EMGE és a gazdakörök tovább dolgozhatnak. A Székelyföld ugyanis a legelhagyatottabb észak-erdélyi vidék. Az a meggyőződésem, hogy a gazdakörök mindenütt nyomban munkához látnak és jelentős szerepet töltenek be a termelés vonalán.

Mindenütt megértették, hogy a gazdakört újjá kell szervezni és ott, ahol a munkásréteg még nincs benne, a gazdakörben feltétlenül helyet kell foglaljon.

⁶⁴² Az 1941-es 6.900 lakosból egykorú sajtóbeszámolók szerint 1944 végén csupán 700 lakos tartózkodott a városban.

EMGE-kirendeltségek.

1.) Désen a kirendeltség megfelelően működik. A vezető helyes irányban és jó eredménnyel dolgozik.

2.) Marosvásárhelyen a kirendeltség hasonló módon dolgozik. Itt meg kell állapítani a kirendeltség és a tisztviselők fizetését, továbbá alkalmazni kell egy kisgazda-szakiskolát végzett férfiút a gazdakörök állandó látogatására.

3.) Székelyudvarhelyen a kirendeltséghez és a megyéhez két végzett és egyben gyakorlati szakembert kell leküldeni. Továbbá pénzt. Meg kell állapítani a kirendeltségvezető, a gazdaköri vezető és a tisztviselők fizetését, akik csak októberre kaptak 300–300 pengőt.

4.) Sepsiszentgyörgyre állandó jelleggel szakembert kell leküldeni a kirendeltségbe Bernáld Győző helyébe, aki csak ideiglenesen vállalta a munkát. Meg kell állapítani a kirendeltségvezető Kovásznai János, a szaktisztviselő és a beállításra kerülő gazdaköri szervező kisgazda és a segédmunkaerő havi fizetését, s pénzt kell leküldeni.

5.) Csíkszeredára legalább két gazdasági szakembert kellene leküldeni. Egyet a kirendeltséghez, egyet a megyéhez. Megállapítandó a kirendeltségvezető, a szaktisztviselő, beállítandó a gazdaköri szervező és a segédmunkaerő fizetése és pénz leküldése.

A Székelyföld mezőgazdasági termelésének irányítása és megszervezése csak úgy képzelhető el, hogy az EMGE Székelyudvarhely vagy Marosvásárhely központtal egy *székelyföldi felügyelőséget* szervez, mert csak decentralizálva oldható meg a kérdés. Kolozsvárról a nagy távolságok miatt az irányítás teljes képtelenség.

A gazdaköri élet teljesen újjászervezendő és ezen a téren radikális reformot kell végrehajtani. Adminisztratív tisztviselőre kirendeltségenként egyre, legfeljebb kettőre van szükség. A szaktisztviselő és gazdaköri szervezőnek állandóan a falvakat kell járnia, havonta legalább húsz napot és ilyenformán történhetik meg... [a mondat másik fele hiányzik a jelentésben – a szerzők megj.]

A gazdaválasztmányok újjászervezendők. A választmányban helyet kell foglaljanak a mezőgazdasági munkások és a falusi szövetkezetek képviselői is. Elgondolásom szerint, a megyei választmányok elnöke lenne egyben a kirendeltség vezetője is, s hozzá mindenütt törpebirtokos.

Legsürgősebb termelési és állattenyésztési feladatok.

1.) Gyakorlati megszervezés: minden megyében január végén, február első felében kétnapos megyei gazdaértekezletet kell tartani, amelyen minden községből részt vesz a gazdaköri vezető, a községi bíró, a MADOSZ helyi vezetője és egy mezőgazdasági munkás. Ezen vagyis az első napon megállapítják a falu termelési viszonyait, hány hold őszi vetés maradt el, hány holdat kell tavasszal megművelni, bevetni, hol, milyen vetőmag található és a munkaerő kérdése. Állattenyésztési vonatkozásban pedig az apaállatok kérdésével kell foglalkozni.

A megyei gazdagyűlés második napján az előző napon elhangzott jelentések alapján hangzana el az útmutatás, s ugyanakkor választanák meg a gazdaválasztmányokat és a kirendeltségvezetőket.

2.) Rendkívül nagy kérdés a mezőgazdasági munkás-probléma. A Székelyföldről ugyanis általában a fegyverképes férfilakosság 40%-a hiányzik, ami mind kiesik a mezőgazdasági termelésből, hacsak addig vissza nem térnek. A munkáskérdés gyakorlati megoldása az, hogy a kalákát meg kell szervezni, illetőleg a mezőgazdasági munkásokat főleg természetben fizetni, mert a napszámberék jelenlegi skálája mellett a termelés nem fizetődik ki.

A városi lakosság egy része is mozgósítható a mezőgazdasági munkálatokra, ami annál is inkább reális megoldás, mivel éppen ebben az időszakban a városokban igen nagy lesz az élelmickek hiánya.

A termelő munka feltétele.

1.) A falvak nyugalmanak és biztonságának teljes helyreállítása.

2.) A vegyes területeken a sovén román elemek részéről történt fosztogatások és rablások megtorlása, az elrabolt termelési eszközök haladéktalan visszaszolgáltatása.

A sovén román hatóságok által elkövetett [atrocitások]

A román csendőrség majdnem minden egyes községben fosztogatott, rabolt, egyes helyeken gyilkolt és jelentős értékű gazdasági javakat szállított el. A legtöbb helyen azokat a férfiakat, akik nem akartak a Vörös Hadsereg ellen harcolni, összefogták és a legképtelenebb vádakkal elszállították. Máiig sem tértek haza.

Közellátási viszonylatban

1.) Úgy a mezőgazdasági termelés biztosítása, mint a közellátás megkönnyítése érdekében az észak-erdélyi főispánok, alispánok, polgármesterek és gazdasági szakemberek értekezletének megrendezése.

2.) Észak-Erdély területére termelési és közellátási kormánybiztos kinevezése. Minden megyében, járásban és községben termelési és közellátási bizottságok alakulnának, s ezek viselnék a termelés és közellátás felelősségét.

3.) Cséplések sürgős befejezése, a következő módon:

- a) gőzkazánok felkutatása és üzembehelyezése.
- b) Benzinmotoroknak fagázra történő átszerelése.
- c) Fa ellenében cséplési üzemanyag beszerzése.
- d) Kézicséplés hadaróval.

4.) A cséplési és malomvámoknak közellátási célra történő lefoglalása.

A cséplési könyvek vezetése és ennek révén a házi- és vetőmagszükséglet feletti mennyiségnek igénybevétele.

5.) Az étolajprések ellenőrzőkönyvének bevezetése, a vámolaj és az étolaj felesleges lefoglalása és igénybevétele.

6.) A székelyföldi burgonyaszállítás megszervezése, a tavaszi időjárás enyhülésére szalmázott vagonokban, t.i. éppen ebben az időpontban lesz a legnagyobb a nélkülözés.

7.) A kisüstön történő pálinkafőzés betiltása, amelynek során nagymennyiségű kenyérgabona és vetőmag semmisül meg.

8.) Az állat- és sertésvágások korlátozása és városokban a húsjegyrendszer bevezetése. A beszolgáltatás és a korlátlan állatvágással ugyanis katasztrófálisan csökken az állatállomány.

a) Megállapítani az igavonó állatok számát és ezek eladását zárolni. Hasonlóképpen a tenyészsertéseket.

b) A birkahús forgalombahozatala.

c) Az apró háziállatok tenyésztésének fellendítése,

d) A cserekereskedelem megszervezése Észak-Erdély, az Alföld és Románia között.

A közellátás szállítási vonatkozásai.

A közellátásból teljesen ki van kapcsolva Szatmár, Szilágy, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda és Csík vármegye jelentős része. Vasútközlekedés Várad, Kolozsvár, Bukarest, továbbá Segesvár, Székelyudvarhely és Brassó-Madefalva között.

A Kolozsvár-Déda-Marosvásárhely-, illetve Csíkszereda-i vonal kijavítása, továbbá a Kolozsvár, illetőleg Zsibó-Zilah-Nagybánya-Szatmár-vonal hasonlóképpen hosszabb időt igényel. Közellátási szempontból viszont éppen azokon a helyeken van a legtöbb élelmicikk, búza, sertés és étolaj (Szilágy, Szatmár), ahová a közlekedési okok miatt eddig nem lehetett eljutni. Ezekben a helyeken nincs más megoldás, mint tehergépkocsik üzembehelyezése. Tudomásom szerint minden erdélyi városban vannak szétszedett tehergépkocsik, de ezeket még mindig nem merik összeállítani és üzembe helyezni.

Meg kell tehát teremteni a gépjárműközlekedés biztosítását, s forgalomba kell hozni a szétszedett és elrejtett teherjárműveket. Romániából viszont fa ellenében – amit akár Csík, akár Udvarhely, akár Maros-Torda adhatna –, meg lehetne vásárolni, illetve be lehetne szerezni azt a 30–40 tehergépkocsit, amivel a szállításokat le lehet bonyolítani, sőt az az érzésem, hogy az áru a különböző helyeken le van kötve, addig is amíg a közlekedést ilyen úton meg lehet szervezni; a Vörös Hadsereg is adott esetben megadná a szállítási lehetőségeket.

A személyforgalom szempontjából viszont a Kolozsvár-Dés-Beszterce-Marosvásárhely vonalon, továbbá a Kolozsvár-Zsibó-Zilah-Nagybánya-Szatmár vonalon üzembe lehetne helyezni legalább 4–6 drb. teher, illetőleg személyszállító autóbust. Ehhez mindössze az kell, hogy valamilyen erre illetékes szerv nyilvános árlejtést hirdessen az útvonal koncessziójára, s amennyiben a katonai hatóságok biztosítják a gépkocsik forgalmát, úgy teljes biztonsággal akad vállalkozó. T. i. kitűnő üzlet, jelentős pénzügyi tételek hevernek felhasználatlanul és a tőke nyomban jelentkezik, ha biztos üzletet vagy jó keresetet talál.

Észak-Erdély ipari kérdései.

Az iparvállalatok egész Észak-Erdélyben tulajdonképpen csak Kolozsváron dolgoznak. Ennek oka az, hogy itt a legerősebb a munkásmozgalom és a legkifej-

lettebb a szakszervezeti élet. A többi helyeken viszont minden stagnál. Néhány példa: a dési Trassia cementgyár, amelynek óriási ipari és közgazdasági jelentősége van, használható állapotban áll. A marosvásárhelyi bőrgyár nem dolgozik. A dési petroleumfinomító teljes üzembe helyezése nagy fontossággal bírna, úgyhogy mire a vasútvonal elkészülne, már igen nagy szerepet töltené be. A szamosújvári sertéshizlalda és húsfeldolgozó üzem áll. A marosvásárhelyi cukorgyár szétrombolva. A gyergyószárhegyi kender és lenfeldolgozó üzem részben elpusztítva. A csíki fafeldolgozó üzemek nem dolgoznak. Az erdőszentgyörgyi gázkérdés függőben. A csíkszentsimoni keményítőgyár leállva. A parajdi és szovátai sóbányák csak igen kis mennyiséget termelnek. A szentkeresztbányai vasbányát az udvarhelyi főispánnak sikerült ugyan üzembehelyeztetnie, de a termelés kizárólag csak annyit tud elérni, hogy a kitermelt anyagból éppen, hogy megélnék a munkások. A székelyföldi villamosközpont ügyével nem foglalkozik senki, pedig a gáz és a villamosítás az egyedüli, ami Észak-Erdély iparosításának alapjait megvetheti. 130 km-re van az egeresi szénbánya Nagyváradtól, de Váradnak még sincs villanya, mert nincs szén fűtőanyaga. Kétségtelen, hogy egy háború kellős közepén nehéz mindent egyik percről a másikra [megoldani], a szétrongált vagy nyers üzemenyaggal, nehézségekkel küzdő iparvállalatokat munkábaállítani, de a kérdéssel sürgősen foglalkozni kell.

Kereskedelmi viszonylatban.

A kereskedelmet is súlyos háborús veszteség érte, t. i. főleg a kereskedők maradtak itt, akiknek forgótőkéje árukba volt befektetve, az áru jelentős része viszont elveszett. A piacon jelentkező tőke viszont olyan haszonkulccsal dolgozik, ami a fogyasztórét szemponjtjából teljesen elviselhetetlen. Ennek következtében az árak óráról-órára emelkednek, amit a fizetésemelés nem tud követni, mert a termelőmunka hiányában nem állítanak elő új javakat és nem kerül pénz forgalomba.

Múlhatatlan tehát, hogy a kereskedelem kérdésével is intézményesen foglalkozzanak, de nem megyei alapon, – mert az illuzórikus –, hanem átfogóan. Ezzel kapcsolatosan szabályozni kell az árakat is.

A munkaerő kérdése.

Az ipari munkásságnak csak egy része van foglalkoztatva. A másik része szinte anyagi nehézségekkel küzd. A munkában levő ipari üzemek nyersanyagának kifogyása viszont rövidesen komoly problémát jelent. Előre és idejében kell gondoskodni a munkanélküli ipari munkásság szociális helyzetéről. Ugyanakkor a mezőgazdaságban tavaszra általános munkaerőhiány fog jelentkezni, az ipari munkanélkülieket átmenetileg csak a mezőgazdaságban lehetne elhelyezni. Ezzel megoldódna az élelmezési kérdésük, sőt a munkabérüket is részben természetben kellene kikapják, amivel a jövő téli élelmet tudnák bezbiztosítani. Ezzel a kérdéssel is intézményesen kellene foglalkoznia valakinek.

A szakemberek kérdése.

Szakemberekben minden tekintetben gyengén állunk, ennek oka részben a menekülés, részben az, hogy katonai szolgálatot teljesítettek. Szakember nélkül viszont nem megyünk semmire. Éppen ezért fel kellene állítani a mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, továbbá a pénzügyi szakemberek kataszterét. Ezeket pedig mozgósítani [kellene] és megfelelő munkahelyre állítani. Mivel politikailag egyesek ellen kifogások merülhetnek fel, politikai biztosokat lehetne kinevezni melléjük, de ugyanakkor megfelelő politikai menlevélről is gondoskodni [kellene]. Ugyanakkor lehetővé kell tenni az elmenekült szakemberek mielőbbi visszatérését.

Az elhagyott birtokok kérdése.

Az elhagyott birtokok élő- és holt-felszerelését, gabonarakárait az utolsó darabig és utolsó szegig széthordották. Egyes helyeken a földeket szét is osztották vagy bérbe vették, de alig munkáltak meg belőle valamit. Tekintettel arra, hogy ezeknek a birtokoknak akár az lesz a sorsa, hogy szétosztják, akár pedig az, hogy a kollektív gazdálkodás kiindulópontját fogják képezni, a birtokokat teljes épségben kell megőrizni.

Addig is amíg ebben a kérdésben egységes és végleges álláspont alakul ki, a következő tennivalók jelentkeznek:

- 1.) Minden elhagyott birtok gazdasági felszerelését karhatalmi úton összegyűjteni;
- 2.) Minden birtok vezetésére egy megfelelő szakembert vagy hozzáértő gazdát kijelölni;
- 3.) Felkutatni, hogy a birtokok gabonakészlete hova tűnt el, s ott, ahol jómódú emberek hordták szét, azoktól legalább a tavaszi vetőmagot visszaszerezni. De közellátási szempontból is fontos lenne ezeknek a gabonakészleteknek a felkutatása.
- 4.) A birtokok kezelésére nézve háromféle módszer alkalmazható: a hatósági úton kirendelt vezető kezelése, a földek bérbeadása, de a legegészségesebb formája a bérlőszövetkezetek megteremtése lenne.

5.) Az elhagyott birtokok termése viszont az észak-erdélyi városok ellátását szolgálná. Erre annál inkább kell majd gondolni, mert a jövő terméskilátásai reménytelenek.

A pénz kérdése.

A pengő 30 lejes beváltási kulcsának további fenntartása Észak-Erdély népét katasztrófális gazdasági helyzetbe sodorja. Hiszen a $2 \times 2 = 4$ -nél is egyszerűbb, hogy a két pénznem között igen komoly értékkülönbség van. A pengő rendszeres kivándorlása ellen viszont csak egyedül Udvarhely vármegyében tettek megfelelő intézkedéseket.

Ezen a téren a következő sürgős teendők állanak fenn:

- 1.) Ha továbbra is a pengő marad érvényben, akkor haladéktalanul gondoskodni kell megfelelő készpénzről.
- 2.) Ha nem a pengő marad forgalomban, akkor egy megfelelő lejbeváltási kulcsot kell megállapítani.

3.) Ha a két feltételezés közül egyiknek sincs meg a lehetősége, akkor a Maros-Torda vármegye által kezdeményezett szükségpénz-kibocsajtást kell megcsinálni, természetesen egész Észak-Erdély területére.

4.) Bármilyen esetben azonban Észak-Erdély teljes gazdasági katasztrófáját csak az akadályozhatja meg, ha az udvarhelyi gazdasági határ egész Észak-Erdélyben megszervezést nyer. A helyzet ugyanis ma az, hogy Észak-Erdélyből kivisznek sertést, élőállatot, ételajzat és gabonát, fát, sőt még sőt is, ezzel szemben mit kapunk érte: gyufát cigarettát, cukorkaneműt és silány textilanyagot.

5.) A kérdést nem lehet, de nem is szabad nemzetiségi alapon felfogni, mert itt kizárólag a tőke kiuzsorázó szerepéről van szó, amit meg kell rendszabályozni.

Az erdélyi szövetkezetek helyzete.

Marosvásárhelyen alkalmam volt találkozni a Hangya Központ elnökével⁶⁴³ és az ittmaradt vezető tisztségviselővel. A Hangyát 30 millió pengős háborus veszteség érte. Legtöbb üzetét kifosztották. Ennek ellenére mégis újra éled és igen fontos közgazdasági szerepet tölt be. Azokat az árucikkeket, amelyeket a közönség fantasztikus áron vásárolt meg, szinte 200%-kal árusítja olcsóbban.

A Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja viszont a vidéken még nem jelentkezett. Helyenként azonban a hatóságok és hozzáértő emberek saját elhatározásukból munkához fogtak. Désen Antal Dániel megyefőnök rendezett szövetkezeti értekezletet. Vásárhelyen a Hangya és a hatóságok beindították a vajgyárat. Székelykeresztúron Kun Ádám, a szövetség egyetlen székelyföldi kitűnő szakembere a helyi hatóságokkal együtt megszervezte a város tejellátását és megindította a kereszturi vajgyárat, a vajért viszont Romániából gépeket vásároltak, stb. Rövidesen üzembe helyezik a baróti tejfeldolgozó telepet is. Mindezt azonban a helyiek végzik a központtól teljesen függetlenül.

A menekültek kérdése.

A helyi hatóságoktól szerzett adatok alapján Szolnok-Doboka, Maros-Torda, Udvarhely, Háromszék és Csík vármegyékből nem egészen pontos adatok szerint kb. 250 ezer az elmenekült, a többi katona. A menekülés háromféle módon történt:

1.) Csíkból 80 ezer ember menekült el. Ebből kb. 2.000 önszántából távozott el. Csíkszereda népét felszólították, hogy 24 órán belül hagyják el a várost. A távozás kötelező volt. A lakosság többi részét kb. 70 ezer embert a német és a magyar tábori csendőrök üzték el.

2.) Éppen ezért lehetővé kell tenni és meg kell szervezni a falusi parasztság hazatérését.

3.) Hasonlóképpen a szakembereket, úgy mint orvosok, mérnökök, építészek, szakiparosok, mezőgazdasági szakemberek, gyógyszerészek, erdőmérnökök stb. Nélkülük ugyanis a Székelyföld egy teljesen lehetetlen helyzetben van.

643 Korparich Ede.

A politikai menekültek ügyének elbírálása viszont politikai kérdés.

Ellentétben azokkal a hírekkel, hogy nagyon sok menekült tért vissza a Székelyföldre, az igazság az, hogy talán alig 1 százaléka. A menekültek mind teljesen lerongyolódva térnek haza. Az orosz hadsereg az utolért menekültekkel kivételes emberiséggel bánt. Azonnal visszafordította őket és minden kérdésben támogatták, a sovén román elemek azonban sok helyen kifosztották és kirabolták őket. Különösen példátlanul botrányos dolgok történtek Szászlekcencén, Sajóudvarhelyen, Sajómagyaróson és Szeretfalván, Harinán, Galacon, Dipsén és Disznajón. Szászlekcencén heteken át egy helyi sovén gárda garázdálkodott, aki elko-bozta marháikat, ingóságait, hozzá bántalmazták is őket. Az orosz katonai parancsnokság lépett közbe és teremtett rendet és a legmesszebbmenő módon segíti javaik visszaszerzésében [őket].

Javaslat a gazdasági ügyek gyakorlati intézésére.

A helyszíni tapasztalatok alapján Észak-Erdély teljes gazdasági összeomlását csak úgy kerülhetjük el, ha az illetékes tényezők azonnal cselekednek.

Legsürgősebb tennivalók:

Mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi munkaerő, közlekedésügyi, pénzügyi és biztonsági tanács megalakítása. Minden egyes kérdésnek hozzáértő szakember legyen a vezetője, akik a politikai szempontok alapján dolgoznak. Ezeknek a hivatása a tavaszi mezőgazdasági munkálatok megszervezése, az észak-erdélyi iparvállalatok megtekintése, üzembehelyezése, nyersanyagról történő gondoskodás, a közrend teljes helyreállítása, az árucserreforgalom megszervezése stb.

Ha egy ilyen szerv létrehozása bármilyen akadályba ütközne, akkor egy termelésügyi kormánybiztos kinevezése szükséges és a többi reszortok mint ennek olyan osztályai működnek.

Éppen így mulhatatlan két gazdasági összekötő kinevezése, az egyik az Alföld, a másik Románia irányába.

Ne felejtjük el, hogy a tavaszi mezőgazdasági munkálatok megszervezésére alig két hónap áll rendelkezésünkre és ha idejében nem történik intézkedés, úgy a gazdasági helyzet véglegesen lejtőre jut.

Az egész úton személyesen győződtem meg arról, hogy a Vörös Hadsereg mindenütt a legjobb indulattal bánt a néppel.

Politikatörténeti Intézet Levéltára, Simó Gyula-hagyaték 937. fond, 11. ó. e., 8–37., sokszorosított gépirat.

C. VIȘOIANU ROMÁN KÜLÜGYMINISZTER FELJEGYZÉSE
KIRSZANOVVAL, A SZÖVETSÉGES (SZOVJET) ELLENŐRZŐ
BIZOTTSÁG POLITIKAI OSZTÁLYA HELYETTES VEZETŐJÉVEL
FOLYTATOTT TELEFONBESZÉLGETÉSÉRŐL

Bukarest, 1945. január 13.

Emlékeztettem Kirszanov urat Románia azon kérelmére, hogy részt vegyen a Moszkvában, a debreceni kormány képviselőivel folyó tárgyalásokon a Magyarországgal megkötendő fegyverszünet tárgyában: újból kértem, hogy ezt a kérdést említse meg a szovjet kormánynak, jelezve még egyszer azon nagy érdekeket, amelyeket Romániának meg kell védenie Magyarországgal szemben, főleg az alábbi kérdésekre mutatva rá:

1.) Erdély. Megmagyaráztam, hogy Romániának joga van egész Erdélyhez, annál is inkább, mivel a többi, etnikai, történelmi, nemzeti stb. bizonyítékokon túl, Románia nagymértékben részt vett és részt vesz a Magyarország elleni háborúban.

2.) A Magyarország ellen közösen folytatott háború következtében a román államnak ugyanúgy, mint a többi hadviselő hatalomnak, joga van kárpótlásra az ellenségeskedések idején elszenvedett veszteségek miatt. Amiként Románia kötelezve van arra, hogy e címen kárpótlást fizessen, úgy a maga részéről joga van arra, hogy kárpótolják.

3.) Amiként Románia kötelezve volt arra, hogy a javakat szolgáltatassa vissza, az eredeti állapotokat állítsa vissza és fizessen kárpótlást a szovjet terület egy részének, különösen Besszarábia és Észak-Bukovina elfoglalása miatt, ugyanígy joga van javak visszaszolgáltatására, helyzetek visszaállítására és kárpótlásra a magyar állam részéről Erdély jog nélküli birtoklása miatt. Az Egyesült Nemzetekkel általunk aláírt Fegyverszüneti Egyezmény révén a bécsi döntés érvényét veszítette, így a mi és az erdélyi lakosok jogai megszakítás nélkül megmaradnak.

A magyar kormánynak ezen igazságtalan uralom alatt hozott intézkedései tehát érvénytelenek és a magyar kormány marad a felelős a szóban forgó intézkedések következtében a Románia ezen részén lakók által elszenvedett károk miatt.

4.) Az észak-erdélyi románokkal, valamint az azokkal való bánásmódot is, akik a magyar állam határain belül fognak maradni, hasonlóképpen elemezni kellene a moszkvai tárgyalásokon.

A Román Külügyminisztérium Levéltára, Románia II. világháborús iratai, 71/1939, E. 9. (1939–1947) fond, 155. kötet, 105., román nyelvű másolat. Közli: Mocanu, Marin Radu (coordonator): România și armistițiul și Națiunile Unite. Documente. Vol. II. Arhivele Statului din România București, 1995., 150–151.